Kenyeres Zoltán

Ady Endre és akiknek nem kell

Ady több mint irodalom. Ez a megállapítás már számtalanszor elhangzott, és már-már közhely számba megy. Ugyanakkor egyre nagyobb nehézségeket támaszt, ha meg akarjuk ítélni Ady életművét. Mintha kétféle értékelés dimenziójában kellene egy időben és egyszerre előrehaladni: alapos elemzéseket végezni egy szűkebb poétikai-esztétikai fogalomrendszer koordinátája szerint, amely, hogy nehezebb legyen a dolog, állandó mozgásban van, átátalakul – és ugyanakkor egy evvel okokozatilag alig kapcsolatba hozható tágabb társadalomtörténeti, ne adj isten politikatörténeti, mentalitási, értelmiségtörténeti koordinátarendszer kereteiben kellene gondolkodni, ahol ez utóbbi még az előbbinél is változékonyabb a fogalmi apparátusát és módszereit illetően. Ráadásul szűkebb tudományágunk, az irodalomtörténetírás olyan korszakát éljük (mondanám: nem nagyon jó korszakát), amely nem a horizontális kiterjedés bővítése felé halad, éppen nem a társadalomtudományokkal közös és azokkal érintkező területek mozgósítására törekszik, hanem a tudományok történetében koronként elő-előforduló involutionnak, befelé fejlődésnek, belső komplikációkba bonyolódásnak a társtudományok felől nézve izolatív periódusában van. Nagy, elvont, filozófiai természetű elvontságok felé emelkedik a léghajó, és ilyenkor a nehezékeket ki szokták ejteni a kosárból, ilyen nehezéknek számít az involution korszakaiban minden, ami a társadalomhoz, történelemhez kapcsolódik, s biztos, ami biztos, még a szótárból is jobb ilyenkor kihúzni az olyan szavakat, mint valóság, élet, realitás. Hasonló a helyzet a befelé fejlődés egy lehetséges másik irányzatánál is, amikor a kutatás az előállított szöveg minél mikroszkópikusabb materialitásainak feltárására irányul. A társadalomtörténetek együttműködésére ebben az esetben sincsen szükség.

*

Azon a napon, amelyen száz évvel ezelőtt megjelent az *Új Versek* kötete – s ezt a napot sajnos nem tudjuk pontosan megjelölni – már ezen a napon Ady megítélhetősége azonnal kívül volt azon a körön, melyet szűkebb értelemben irodalomnak, költészetnek, versvilágnak neveznek, és ahol poétikai, tropológiai, retorikai, stilisztikai fogalmak uralkodnak.

Ezen a tiszteletreméltó – számunkra, irodalomtörténészek számára mindenképpen tiszteletreméltó – körön máris kívül esett azon a bizonyos (1906-os január végi, február eleji) napon a megítélhetősége, és ez a megítélhetőség egy tágasabb körön belül mutatkozott keresztülvihetőnek. Ez az a kör, amelyben a szellemi életet érintő társadalmi események játszódnak le, ahol az ízlésformák alakulnak, azok az ízlésformák, amelyeknek csak kis részét alkotják az irodalmi ízlés alakulatai. Ez az a kör, amelyben az olyan mondat, hogy a szöveg előtt nincsen semmi, értelmezhetetlen. Itt minden lényeges és lényegtelen elemnek van szöveg előtti korrespondenciája. Ez az a kör, amelyen belül elhelyezkedik egy különös és különös jelentőségű társadalmi formáció, az értelmiség. Ennek a különös sztrátumnak a belső összetartó és még inkább széttartó erői, a mentalitási elmozdulásai, mozgásai, hajlásai határozták meg kezdetektől az Ady-mű befogadási irányait.

*

Az Ady-recepció nem az irodalomtörténet belső szakkérdései felől veti fel a legérdekesebb kérdéseket, hanem az értelmiségtörténet felől. Ami máig megíratlan, és aminek megíratlansága maga is beletartozik a saját történetébe. Hogy lehet az, hogy Adyt, az örök lázadót (radikális? anarchikus? lázadót), aki örökösen azt mondja, azt kiáltja, hogy „mást akar, mint ami most van", ezt a lázadót időről időre zászlajára veszi az a magyar értelmiség, amely örökösen behódol, kiegyezik, nem más, mint egy örökös „Versöhnung mit derWirklichkeit", legjobb esetben is olyan, mint ahogy Illyés megírta a *Malom a Séden*-ben. Hogy lehet, hogy ez az értelmiség, amelyről történetileg nem sok jót lehet elmondani, időnkét mégis úgy tesz, mintha Ady felé hajlana? Innen kellene egyszer megvizsgálni a 20-as évek első nagy Ady-kultuszát (benne azt a becsületes, bátor küzdelmet, amelyet a konzervatív butasággal a Nyugat vívott), és alighanem innen kellene megvizsgálni, ami még nehezebben megmagyarázható, a 70-es évek izzó, parázsló Ady-kultuszát, a Latinovits-lemezt. (Erről egyébként Radnóti Sándor már akkor írt egy nagyon jó cikket.) Innen kellene megvizsgálni a hazai marxizmus utolsó nagy opusát, Király István, mondhatni, monumentális Ady-monográfiáját. Hátha nem egyszerűen az ún. létező szocializmus direkt védelmében íródott, hanem annak a messzi távlatnak a nevében, amely éppen távolságával – talán szándéka ellenére – belecsöppentett koncepciójába egy csöppet az utópikus gondolkodásra mindig jellemző kriticizmusból. Úgy emlékszem, Eörsi István írta valahol, hogy Lukács György a halálos ágyán

valami olyasfélét mondott, hogy „egyszer, máshol, máskor, másképp…" – mármint a szocializmus. Vagyis nem ez, nem most és nem itt. Az utópizmus egyszersmind mindig jelen-kritika. Azt is lehet mondani, az utópia igazi, mély vágyódása nélkül nincs igazi és mély jelen-kritika sem.

*

Az értelmiség széttartó irányainak részletes mentalitástörténeti elemzése lenne képes megmagyarázni a mára kialakult helyzetet. A befelé fejlődés fenntartás nélküli örömét, és Ady úgyszólván teljes dekanonizációját. A magyar értelmiség társadalomkritikai tudata soha sem volt túlságosan mély, szilárd és kellőképpen megalapozott, de mintha a rendszerváltás környékén azt is föladta volna, amivel addig rendelkezett. Hátat fordítani, bebújni a szaknyelvek legbenső rekeszeibe. Nincs világ, nincs valóság. Kikeresni azokat a filozófiákat, amelyek az ilyesmit támogatják. Csak nem szembenézni, nem állást foglalni. „Isten őrizz, isten őrizz!" A társadalomkritikai állásfoglalás (Ady szava: „aki mást akar, mint ami most van") olyan lenne, mint a betegség Tatjana Tolsztoja *Kssz!* című regényében. „Isten őrizz, isten őrizz!"

*

Néha azért itt is, ott is felhangzik valami, ami a jelen-kritikához hasonlít, ilyen például a globalizáció ellenesség, de ez a szó itt a Balkán szélén legtöbbször nem egyéb, mint az antiszemitizmus egyik hívószava. Kevés van abból, amit igazán tudományos igényű, megalapozott társadalomanalízisnek és társadalomkritikának lehetne nevezni, de ami van, az irodalomtörténet-írás avval sem tart megfelelő kapcsolatot. Ilyen helyzetben, ilyen befogadói közeggel az örökös kritikus és örökös állásfoglaló Ady nem lehet a mai kor megnevezett és magáénak vallott elődje. Még az elkínzott arcú Babits Mihály sem, aki csontos ujjával valami örök igazság csillaga felé próbált felmutatni az égre. Hasztalan. Ez a kor szinte természetszerűen a soha egyértelműen állást nem foglaló Kosztolányiban ismer magára. Itt persze megállhatnánk, és ide kanyarodhatna az alig létező Kosztolányi-kutatás. De menjünk tovább.

*

Tévedés azt képzelni, hogy irodalmi módszertani iskolák, tudós esztétikai irányok választják a kor irodalmi hőseit. A kor értelmiségének mentalitása választja őket, az választja, aki és ami kiválasztja és hitelesíti (legtöbbször importálja) a beszédmódokat és iskolákat is. Arról van szó,

hogy akar-e szembenézni a kor önmagával, becsületesen és őszintén. A helyzet kulcsa nem a tudós filológus kezében van, ő csak kiszolgálója és végrehajtója annak, amire a kor szelleme irányítja, és amiről talán nem is tud. Föllázadhatna? Igen, bizony föllázadhatna ez ellen, például éppen Ady nevében: de ennek nincsenek jelei.

2008

Megjelent: Kenyeres Zoltán: Írók, költők, fogalmak – Esszék, tanulmányok Hungarovox Kiadó, 2024.